

”Et bestandigt og sikkert gemme...”

Søofficeren Peter Schiønning's samling i Det Kongelige Biblioteks Håndskrifts-afdeling.

Af museumsinspektør Jakob Seerup,
Orlogsmuseet

Søofficeren Peter Schiønning levede 1732-1813. Hans liv udspandt sig i perioden mellem Holbergs og Frederik d. 6.s tid - oplysningstiden. Som søofficer tilhørte han en elite, der i kraft af et højt uddannelsesniveau og social status ikke blot kom vidt omkring, men som også var i stand til at reflektere over, hvad de oplevede. Schiønning skrev og reflekterede i en sådan grad, at hans samling, der i dag befinder sig i Det Kongelige Biblioteks Håndskrifts-afdeling hører til de største privatarkiver fra den danske oplysningstid.

Hvad kufferten og den lille røde skibskiste gemte

Da den pensionerede søofficer Peter Schiønning omkring 1810 ville sikre sin samling af private optegnelser, dagbøger og andre papirer for eftertiden, savnede han et sikkert sted at henlægge den. Savnet af et sådant privatarkiv formulerede han således: ”*Det har stedse forekommet mig som en hos os endnu manglende Indretning, at der ikke var en stiftelse, hvor man for betaling, kunde aflevere Manuskripter, saa vel i levende Live, som ved Dødsfald, for enten at forblive der for bestandig, eller og til en vis Tid.*”¹ Han havde

igennem sit liv set alt for mange spændende papirer og samlinger blive spredt for alle vinde af tilfældige skifteforvaltere.

Schiønning valgte at kontakte bibliotekaren for Universitetsbiblioteket, Rasmus Nyerup, som indvilligede i at overtage de mange private papirer. Dermed var grundstenen lagt for en ny tradition, hvor private borgere indlod deres arkivalier i statens varetægt til bevarelse for eftertiden. Før Schiønning's tid var det stort set udelukkende højadelens og den kongelige families arkivalier, der blev bevaret for eftertiden. Med borgerkabets nye selvforståelse omkring år 1800 var det meget naturligt, at også en søofficer skønnede, at hans papirer var værd at gemme på. Som det var, blev de sendt til Universitetsbiblioteket, hvor Schiønning håbede, at de ”*kunne for altid faa et sikkert Gemme der; saaledes som de nu staa indpakkede i en kuffert og en liden rød skibskiste, hvortil der ogsaa kunne følge det skab, de stedse har staaet i, dersom ikke noget andet der skulle være ledigt...*”.

Hvad var det så for en samling, Schiønning efterlod sig? Omfanget var stort, og kufferten og den lille røde skibskiste må have været temmelig proppede, da de langt om længe nåede Universitetsbiblioteket efter Schiønning's død i 1813. Samlingen var intet mindre end et helt livs produktion af optegnelser, manuskripter og breve. De fem hyldemeter, som hele samlingen optager, kan anslås til at omfatte ca. 50.000 håndskrevne sider. Meget af materialet er indbundet i pæne, ensartede halvlederbind. Med den for Schiønning typiske grundighed står det naturligvis på indersiden af mange af bindene, hvornår de er indbundet. Disse uhyre mængder oplysninger giver et

sjældent personligt blik ind i den danske oplysningstid. Undertegnede tør vove at påstå, at bortset fra enkelte kongelige er der ingen andre danske enkeltpersoner i 1700-tallet, der har efterladt sig flere personlige informationer. Det gør Schiønning til noget særligt. Fra at være en habil søofficer med en interessant skæbne bliver han til et mikrohistorisk prisme, som iagttageren kan studere den danske oplysningstid igennem.

Alle Universitetsbibliotekets håndskrifter blev i 1938 overført til Det Kongelige Biblioteks Håndskrifts-afdeling. Schiønnings samling fulgte også med, men allerede før 1938 var enkelte dokumenter blevet overført til Rigsarkivet. Det drejede sig hovedsageligt om officielle dokumenter vedrørende Schiønnings ansættelse ved Søetaten, og indhugget mindsker ikke samlingens værdi som forskningsobjekt.²

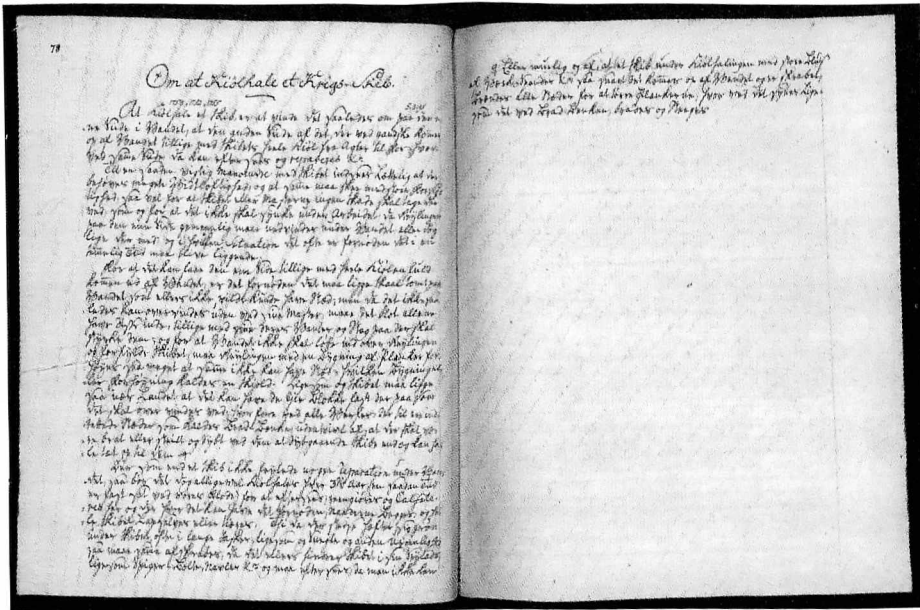
Indskrivningen

Schiønning tilbragte de sidste mange år af sit liv i ufrivillig pension. Han mistede hele sin konvoj på ti skibe ved Dansk Vestindien i 1780.³ Sagen var pinlig for Flåden. Schiønning havde troet, at konvojen var blevet opbragt af britiske krigsskibe og ikke – som det viste sig – af simple kapere. Overmagten havde været stor. Tre fregatter med tilsammen 68 kanoner imod hans 34 kanoner. Schiønnings skib Bornholm led desuden under, at store dele af mandskabet var syge, 11 allerede døde, og flere efterladt i land. Derfor valgte han at opgive videre modstand og så hjælpeløst til, at de skibe, der var under hans ansvar, blev opbragt og tyvstjålet. Den danske stat følte, at der måtte statueres et eksempel. Schiønning blev kasseret som uværdig til kongens tjeneste.

De følgende år anvendte han en del tid og kræfter på at få æresoprejsning, hvilket kun lykkedes delvis, nemlig ved at han blev tilkendt en pension. Den tid, som blev tilovers, brugte Schiønning på bogstaveligt talt at revidere sit liv. Det er et kendt fænomen, at personlig forurettelse kan drive mennesker til at skrive deres erindringer. I dette specielle tilfælde kan man vel betragte Schiønnings papirer som en dokumentation af hans pletfri vandel. Papirerne vedrørende sagen fylder naturligvis også en del i samlingen. Men det er værdt at erindre sig, at Schiønning begyndte sit systematiske skrivarbejde længe før afskedigelsen.

Det var en enorm opgave, Schiønning kastede sig over. For det første havde han fra familien arvet en del papirer. Disse breve og dokumenter fik han systematiseret og indbundet. Så var der Schiønnings egne papirer. Det var alt fra kadettidens skolebøger til omfattende manuskripter, blandt andet et over 3000 sideres manuskript til en *Haandbog udi Sømandskabet*.

Mange af papirerne lå løst imellem hinanden, og det har ærgret den pertentlige Schiønning. Han tog derfor alle de mange forskelligartede papirer fra en ende af og skrev dem ind på ny! Derefter kasserede han de gamle papirer. Flere steder nævner han, at de gamle papirer var skrevet med blyant i kladde, og at de derfor alligevel ikke kunne reddes. Det har været et hestearbejde for Schiønning at indskrive de mange tusinde sider, og det gør på mange måder arbejdet med at transkribere og forske i indholdet meget lettere i dag. At der så muligvis er gået enkelte oplysninger tabt i indskrivningen eller føjet eftertionaliseringer til, det må vi leve med.

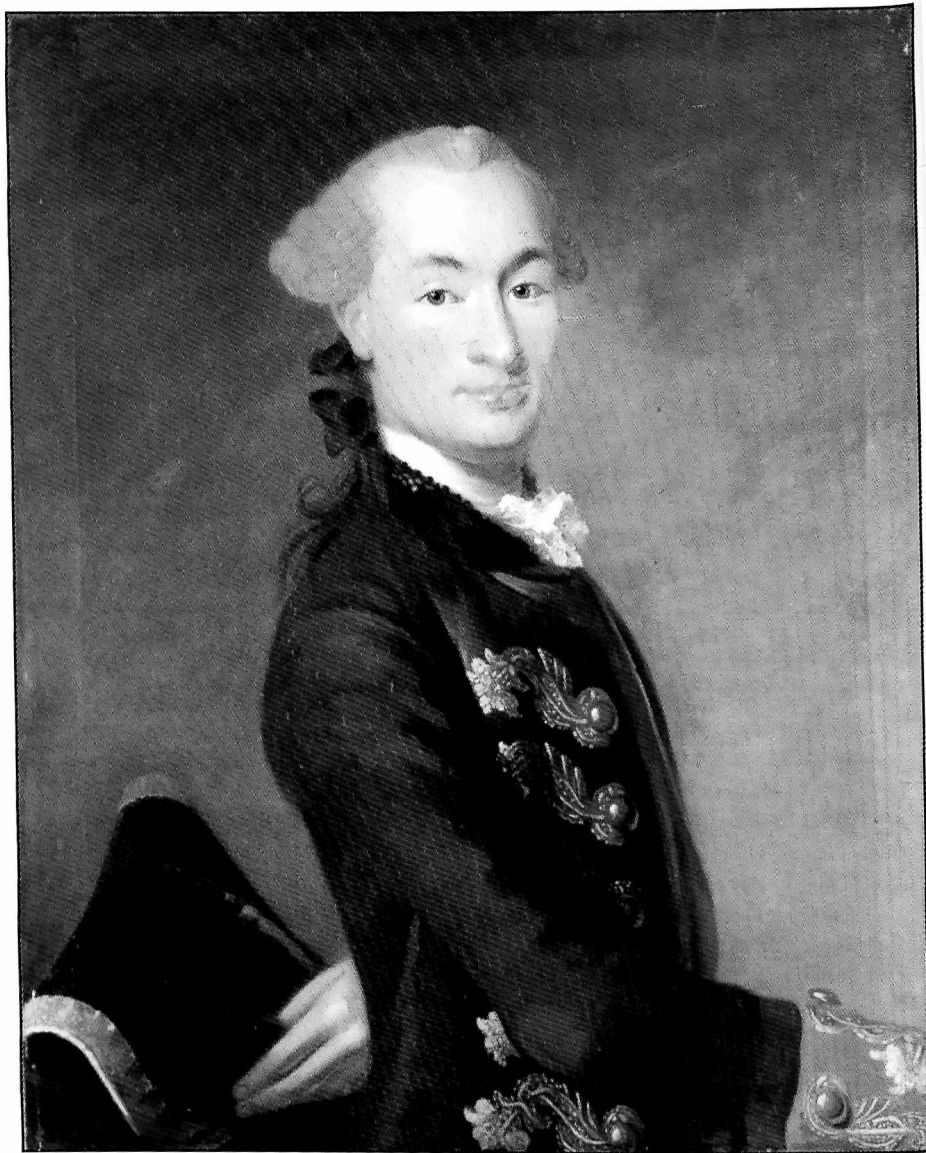
Manuskriptet „Haandbog udi Sømandskabet“ giver mange praktiske anvisninger. Et af afsnittene bærer overskriften „Om at kiöhlhale et Krigs-Skib.“ (Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen).

En mellemting mellem selvbiografi og dagbog

Isine dagbøger - eller journal, som han selv kalder den, har Schiønning været meget forudseende. Han var opmærksom på, at han nok senere ville støde på nye oplysninger, som han mente hørte hjemme der. Derfor skrev han for det meste kun på hver anden side. På den blanke side finder man mangfoldige senere tilføjelser. Men Schiønning har gjort godt rede for kilde-situationen på den måde, at de senere tilføjelser er forsynet med en sirlig lille dato øverst. Mange steder ses det, at tilføjelserne er blevet til 40-50 år senere. Man må da forestille sig, at Schiønning har ryddet op i sine papirer, fundet et brev eller en note på en lap papir, som han så har tilføjet, hvor

den faldt ind i kronologien. Andre steder tilføjer han, som ved en eftertanke, uddy-bende erindringer. Det gør journalen til en interessant mellemting mellem erindring og dagbog.

Dagbøgerne er ført med stor pertentlighed. Det er ikke mange dage i Schiønnings liv, der har fået lov at passere uden mindst en enkelt linje. Mest nøjagtige er oplysningerne, når dagbogen er ført om bord på skibene, som han sejlede med. Så bliver dagbogen til en veritabel skibsjournal med alle oplysninger om vind, vejr og strømforhold. Men også i land bliver mange små iagttagelser skrevet ned for eftertiden.

"Den 15., 19., 25. om Formiddagene blev jeg skildret i bryststykke af Hörner, med Søe officers statz mundering og harnisk under – kostet 10 Rd." *Dagbogens korte omtale af billedets tilblivelse i januar 1760 giver ikke megen antydning af det pragtfulde portræt. Billedet findes i Frederiksborgmuseets samlinger (nu deponeret på Orlogsmuseet). Vi kan altså sætte et ansigt på manden Peter Schønning. Kunstneren Johan Hörner hørte til hovedstadens middelgode kunstmalere, i konkurrence med hofmalerne C. G. Pilo og Peder Als kunne han ikke klare sig; til gengæld var han billig. (Foto: Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg, Hillerød).*

Tog med en fjerbold 2119 slag...

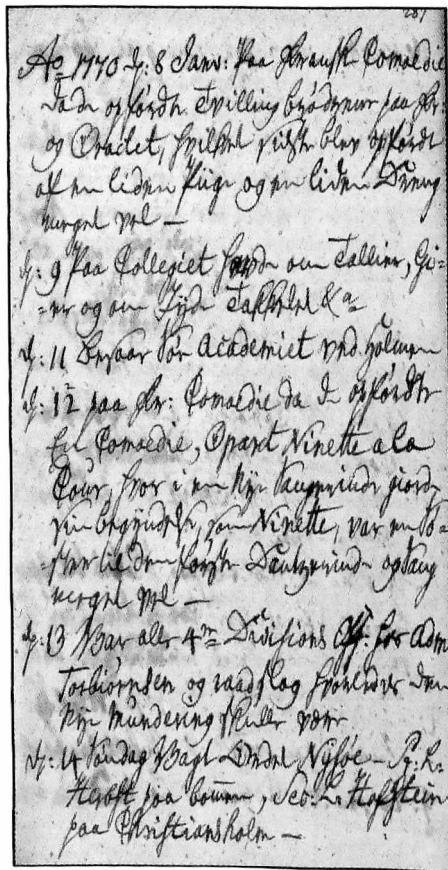
De mange små kuriøse ting, som Schiønning fik med i sin dagbog er en guldgrube af kulturhistoriske oplysninger. Som nu for eksempel, at han i august 1754 i en periode morede sig med at spille fjerbold. Det var et af rokokoen modeluner, der her slog igennem i København. Mange andre lignende oplysninger danner tilsammen et fascinerende hele.

Schiønning deltog på linie med de øvrige søofficerer levende i samtidens kulturelle og intellektuelle miljø. Dagbogsoptegnelserne rummer mængder af oplysninger om operature. Også amatørteater omtales, hvor Schiønning som kadet sammen med de øvrige kadetter spillede Holbergstykker. At de kvindelige roller måtte spilles af kadetter iført fruentimmerklæder, har sikkert kun bidraget til morskaben.

Teatret var i det hele taget en væsentlig del af hverdagen. Schiønning var en stor elsker af musik og skuespil. Især italiensk opera vandt hans hjerte. Men det var ikke kun for fornøjelsens skyld, han gik i operaen. Ofte medbragte han den trykte tekst, så han kunne følge med i ordene og derved udvikle sine kundskaber i både fransk og italiensk. Derudover tog han timer i klaverspil og kunne efterhånden spille helt godt efter noter.

Når han var i land, gik han ofte lange ture ud på landet omkring hovedstaden for sin motions skyld. Sin påklædning på disse ture i 1760'erne beskriver han selv. Han bar stedsgrøn kjol og bukser, hvid klædes-vest med et hjortelæders-gehæng om vesten med hirschfænger i, "som da var højeste Mode", og for det meste guldgaloneret hat. Disse oplysninger er et godt supplement til det portræt, der er bevaret af ham på Frederiksborgmuseet.

Hverdagens oplysninger vidner om flid og systematik i hele Schiønnings indstilling til livet. Man kan følge hans intellektuelle udvikling i dagbogen, hvor han systematisk opregner hvor mange sider, han har læst i hvilke bøger. Alle bøgerne, som han havde læst, er også skrevet ind samlet i et særskilt bind som en liste over gode bøger. Ud over bøgerne holdt han sig á jour ved at læse de mest udbredte tidsskrifter og aviser.

En side af Peter Schiønnings dagbøger (fra 8. til 14. januar 1770). Ikke mange dage i Schiønnings liv har fået lov at passere uden mindst en enkelt linje. (Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen).

Strøtanker

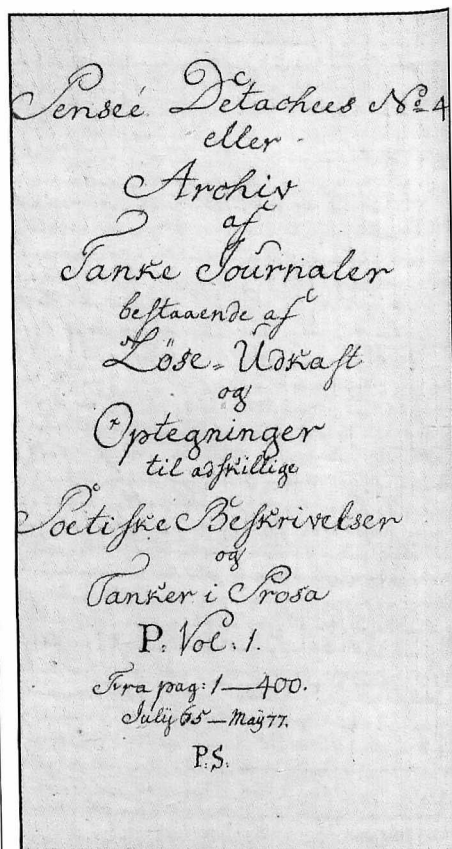
Det vel nok mest fascinerende ved samlingen er de endeløse rækker af Schiønning's "strøtanker" eller "pensées detachés", som fylder i alt 70 bind – op imod 28.000 tætskrevne sider. Schiønning skrev strøtanker ned fra 1764 og til sin død i 1813. Det var en vane, som han var sig meget bevidst. Hvert bind forsynede han med en fortale, der eksempelvis kunne have overskriften: "Om at optegne og sammendrage indfaldne tanker til smaa afhandlinger – skrivnings store fordele". Han sørgede for at få dem indbundet i nummerede bind, som hvert og et blev forsynet med indholdsfortegnelse. Men på trods af denne ihærdige systematik, er det alligevel svært at danne sig et totalt overblik over så mange sider, ikke mindst fordi emnerne er så rigt varierede.

Strøtankerne supplerer dagbogen. Mens dagbogsoptegnelserne er meget nøgterne og registrerende og ikke giver indblik i mandens inderste tanker, indeholder strøtankerne lange udredninger om alle mulige emner. Det kan være svært at forklare den indre orden, hvis man da kan finde en. I stedet skal her gengives et typisk uddrag af en af indholdsfortegnelserne:

- Om Sieyes og Bonapartes Forehaver, den nye Franske Constitution, s. 1281.
- Om skuddagenes udelukkelse i Aar 1800 af Almanakken, s. 1283.
- Om den engelske Statssekretær Greenvilles svar paa Bonapartes Brev til Kongen af England angaaende Fredstilbud, s. 1285.
- Om Sæmunds Eddas ældgamle Islandske Sange, s. 1286.
- Om Gud – hans Dyrløse – Organisationen – Newton –

Solens Tilbedere, s. 1288.

Strøtankerne er en tankevækkende blanding af et lærd menneskes overvejelser om alting mellem himmel og jord. Sammenholdt med dagbogen og de to hyldemeter korrespondance fuldender Schiønning's "strøtanker" vores mulighed for at rekonstruere et 1700-talsmenneskes hele verdensbillede og selvforståelse.

Nummer 4 i rækken af „pensées detachés“, som Peter Schiønning skrev fra 1764 og til sin død i 1813. I alt 70 bind - op imod 28.000 tætskrevne sider.
(Det Kongelige Bibliotek, Håndskriftafdelingen).

Den biografiske mulighed

Enkelte forskere har nævnt Schiønning og brugt uddrag af hans efterladte papirer. Men det har været generelt, at ingen har set potentialet i Schiønning selv. Det nærmeste man kommer en generel præsentation af kilden var i Historisk Tidsskrift i 1872, hvor historikeren Frederik Schiern fremlagde uddrag af Schiønnings dagbog fra perioden omkring Struensees henrettelse.⁴ Han bragte dog kun disse uddrag som et slags kuriosum, da de ikke føjede nogen ny viden til sagen om Struensee. Schiern mente, at dagbogen kunne føje nye træk til periodens billede og ”*anyde Stemninger, der for den opmærksomme Betragter ikke vil være uden Betydning*”.⁵

Bortset fra Schierns udgivelse måtte Schiønnings efterladte skrifter henleve en temmelig anonym tilværelse i det Kongelige Biblioteks gemmer. Hvordan kan det være, at en så rig kilde kunne unddrage sig de fleste forskeres opmærksomhed? Svaret på det centrale spørgsmål skal findes i dansk historieskrivnings generelle udvikling siden 1880'erne. Schiønnings rolle som militær embedsmand i enevældens Danmark har ikke appelleret til generationen omkring de toneangivende danske historikere omkring år 1900 som Edvard Holm, Christian Erslev og J.A. Fridericia. Schiønning rangerede ganske enkelt ikke højt nok – var ikke tæt nok på beslutningstagerne – til at være rigtig interessant. Han færdedes heller ikke i de kulturelle kredse, der kunne have gjort ham interessant for de litterære historikere, der skildrede oplysningstidens litteratur som f.eks. Ludvig Holberg og J.S. Sneedorff.

Historieforskernes fokus blev i det 20. århundrede bredere. Hele folkets historie skulle nu skildres. Økonomiske og socialvidenskabelige

teorisystemer blev nu foretrukket, når der skulle skrives historie. Et af resultaterne blev, at biografien som genre blev en slags afart af den seriøse historieskrivning. Der blev stillet spørgsmål ved hele genrens legitimitet. De få, der stadig turde skrive biografier, blev beskyldt for at have et gammeldags historiesyn. De skrev jo kun ”døde, hvide mænds historie”. I 1978 gik det så vidt, at en dansk historiker fandt det passende at skrive en nekrolog over biografien som genre.⁶

Heldigvis var rygtet om biografrens død noget overdrevet. I dag ser man en stadig stigende interesse for biografier over ”døde hvide mænd” – og heldigvis også nogle døde, hvide kvinder. Den stigende interesse for biografien har gjort, at Schiønnings efterladte papirer nu endelig synes at være berettiget til interesse for vor generations historikere.

De fleste historikere vil erkende, at biografien som genre er problematisk. Den omfatter som regel kun en gennemgang af et enkelt menneskes syn på sit eget og andres liv og samtid. Det er ikke altid let at trække linier fra individet til de store linier i samfundet. Hvornår er de personlige oplysninger relevante i forhold til samfundet som helhed? Målet med denne artikel er dog ikke at forsøge at finde noget entydigt svar på dette efterhånden godt gennemtyggede emne. I stedet er der i det ovenstående lagt frem, hvilke muligheder Peter Schiønning og hans efterladte kilde-materiale rummer.

Litteratur:

- Schiern, Frederik, Bidrag til Oplysning af katastrophen den 17de Januar 1772, *Historisk Tidsskrift* 4. række 2. bind, København, 1870-72.
- Gøbel, Erik, Orlogsfregatten "Bornholm"s konvojrejse til Vestindien 1780-81. *Maritim Kontakt* nr. 13, København, 1989.
- Seerup, Jakob *Søkadetakademiet i Oplysningstiden*, Marinehistoriske Skrifter, Orlogsmuseet, København, 2001.
- Topsøe Jensen, T.A. og E. Marquard, *Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og den danske Søetat 1814-1932*, Hagerups Forlag, København 1935.

Kilder:

Schiønnings samling, Håndskriftssamlingen.

Kgl. Biblioteks Arkiv, E 110, Katalog over additamenta, Rafns hånd. Fortegnelse over P. Schiønnings haandskrifter m.m. foretaget i Mai 1834, Universitets Bibliotek. (*Afskrift af den i 1834 af Prof. Madvig forfattede*).

Noter:

- 1 Schiønnings Pro Memoria om Samlingen.
- 2 Tak til seniorforsker dr.phil. Erik Petersen, Håndskriftsafdelingen, for oplysninger vedrørende samlingens katalogisering.
- 3 Erik Gøbel, Orlogsfregatten "Bornholm"s konvojrejse til Vestindien 1780-81. *Maritim Kontakt* nr. 13, 1989. For øvrige biografiske oplysninger se Topsøe Jensen, T.A. og E. Marquard, *Officerer i den dansk-norske Søetat 1660-1814 og den danske Søetat 1814-1932*, København 1935.
- 4 *Historisk Tidsskrift* 4. Række 2. Bind, Kbh. 1870-72, s. 719 ff.
- 5 *Ibid.*
- 6 For et overblik over biografiens stilling i dansk historieskrivning før og nu vil jeg henvise til *Historisk Tidsskrift* bind 94, 1, Kbh. 1994. Bidragene af bl.a. Niels Thomsen og Inga Floto ridser grundigt modsætningerne op.